

Review

<https://doi.org/10.5564/pib.v40i2.4328>

PROCEEDINGS OF
PIB
THE INSTITUTE OF BIOLOGY

Mongolian birds: Regional and Global Conservation Significance

Iderbat Damba^{*1} , Enkhzaya Turmunkh¹ , Erdenekhuu Batbold¹

¹Laboratory of Ornithology and Entomology, Institute of Biology, Mongolian Academy of Sciences, Ulaanbaatar, Mongolia

*Corresponding author: iderbat_d@mas.ac.mn <https://orcid.org/0000-0001-7274-3960>

Abstract. Mongolia is situated at the intersection of three major migratory bird flyways in Eurasia. Its unique geographical location and diverse climatic conditions contribute to the country's rich avian species composition. This study aims to determine the species composition and distribution patterns of birds in Mongolia and identify key conservation areas. By integrating long-term observational data with recent field studies, we assessed the biogeographical distribution of bird species and their conservation significance. The results indicate that Mongolia's wetlands and steppe ecosystems serve as crucial habitats for bird species requiring conservation at both regional and international levels. In particular, studying the distribution patterns and migration dynamics of rare, endangered, and vulnerable bird species is essential for enhancing conservation policies and management strategies. Investigating migration routes, seasonal variations, and the impacts of human activities on migratory birds can lead to the development of more effective conservation measures. This study contributes to expanding the knowledge base of Mongolia's avian biodiversity and plays a crucial role in shaping regional and international bird conservation policies. Furthermore, it provides a scientific foundation for future research on bird ecology, migration patterns, and conservation management.

Keywords: Mongolia, avian biodiversity, migratory birds, conservation, ecosystem, biogeography, distribution

Received 13 November 2025; received in revised form 23 November 2025; accepted 27 December 2025

© 2025 Author(s). This is an open access article under the [CC BY-NC 4.0 LICENSE](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Introduction

Mongolia covers an area of 1,564,116 km², located at the northern edge of Central Asia's great desert and the southern part of Siberian taiga, ranking 18th in the world by land area. It is situated along the latitude and spans across six different natural zones [1]. Due to its diverse natural zones, Mongolia has a rich variety of animal species, and it is located at the intersection of three major migratory bird routes (East Asia-Australia-Asia, Central Asia, and West Asia-East Africa), making it a crucial area for international migratory and resident birds for breeding and passage. For example, Mongolia's lakes, wetlands, and steppe regions are important for migratory birds, providing critical areas for rest, feeding, and breeding [2].

The country is also home to rare and endemic species that breed here, and many migratory birds pass through during their breeding season, making Mongolia an important region for ornithology and conservation efforts.

However, in recent years, various factors, such as climate change, land-use changes, habitat degradation, food shortages, and the negative impacts of human activities, have negatively affected bird populations in Mongolia, prompting the need for conservation measures. For example, the impact of power lines has caused significant mortality among raptors listed on the international Red List, as mentioned in the researcher's works on [3], [4], [5]. Additionally, issues such as the reduction of breeding grounds and the depletion of water resources affecting waterfowl are emerging challenges [6].

The growing number of bird species in Mongolia that require protection at the international level has drawn attention. Among the birds listed on the International Union for Conservation of Nature (IUCN) Red List are rare and endangered species such as the Saker Falcon (*Falco cherrug*), the Siberian Crane (*Grus leucogeranus*), and the Steppe Eagle (*Aquila nipalensis*) [6]. Protecting their habitats, conducting research, and raising public awareness

have become key goals for bird conservation in Mongolia.

Thus, this article aims to highlight the regional and global significance of bird conservation in Mongolia and make evidence-based recommendations on necessary conservation measures. It will also discuss the cooperation of international bird conservation organizations, emerging research trends, and the implementation of conservation policies.

Results

Bird diversity in Mongolia: Mongolia is a vast country characterized by diverse natural zones and landscapes, which harbor a rich and unique assemblage of birds. Currently, 519 bird species belonging to 237 genera, 70 families, and 23 orders have been recorded in Mongolia [7]. Based on the ecological status of individual species, the majority of the Mongolian avifauna are classified as Passage Migrants (PM), with 291 species (36%), followed by Breeding Visitors (BV) with 277 species (34%), Vagrants (VA) with 101 species (12%), Resident Breeders (RB) with 81 species (10%), Partial Migrants (PRM) with 41 species (5%), Winter Visitors (WV) with 15 species (2%), and Non-Breeding or Summer Visitors (NB) with 8 species (1%). The total exceeds 519 species because some species have dual statuses, such as Passage Migrant and Breeding Visitor. Several species breed in Mongolia, while populations from Russia migrate through the country. As such, Mongolia serves as a crucial support area for migratory birds, making bird migration studies essential for identifying and protecting areas of international and regional importance for endangered species.

The primary bird habitats in Mongolia encompass grassland steppe, semi-desert and desert, mountain steppe, high mountains, forested mountains, wetlands, and riparian areas. Birds' characteristic of grassland steppe includes the Upland Buzzard, Steppe Eagle, Saker Falcon, Mongolian Lark (**Fig. 1b**), Demoiselle Crane, and Great Bustard. Species adapted to desert and semi-desert habitats include Pallas's Sandgrouse, Houbara Bustard, Greater Sand Plover, Desert Wheatear, Mongolian Ground Jay, Desert

Warbler, and Saxaul Sparrow. In forested mountain habitats, one can find the Eurasian Sparrowhawk, Hazel Grouse, Black-billed Capercaillie, Ural Owl, Red Crossbill, Naumann's Thrush, Eurasian Jay, and various woodpecker species. High mountain species include the Golden Eagle, Lammergeier, Altai Snowcock, Chukar, Willow Ptarmigan, Alpine Accentor, White-winged Redstart, White-throated Bushchat, and Wallcreeper.

Wetland and riparian habitats, primarily located in the western part of Mongolia and along lakes and rivers in the northern and eastern regions, support waterfowl groups such as Swan Goose, Bar-headed Goose, Mallard, Common Pochard, White-naped Crane, Mongolian Gull, Pied Avocet, and Eastern Marsh Harrier. Rare species, such as the Reed Parrotbill, which relies on a limited number of wetland sites in eastern Mongolia, and the Dalmatian Pelican, which breeds solely at a few lakes in western Mongolia, highlight the critical conservation needs for these habitats.

Despite the richness of Mongolia's avifauna, several threats jeopardize bird populations, including habitat loss due to agricultural expansion, urbanization, climate change, and human-wildlife conflict. Ongoing conservation efforts, such as the establishment of protected areas and community engagement initiatives, are vital for safeguarding these bird species and their habitats. Moreover, research is necessary to monitor bird population trends and understand their ecological roles in providing vital ecosystem services, such as pest control and seed dispersal. By addressing these gaps, future studies can contribute to more effective conservation strategies and ensure the sustainability of Mongolia's avifauna.

Conservation of Birds: Mongolia possesses several advantages for avian biodiversity, including a wide range of unspoiled natural habitats, a small human population, and minimal waterfowl hunting. As a result, it serves as one of the safest areas for many bird species to reside permanently or visit seasonally. Ornithologists in Mongolia have assessed the extremely rare and endangered bird species, considered their global protection status and identified those in urgent need of conservation within the country. In total, 35 species of birds have been

included in the “Red Book of Mongolia,” published in 2013. According to Article 7 of the “Law of Mongolia on Animals,” the extremely rare species include eight birds: Dalmatian Pelican (*Pelicanus crispus*), Reed Parrotbill (*Paradoxornis heudei*), Siberian Crane (*Grus leucogeranus*) (**Fig. 1a**), White-headed Duck (*Oxyura leucocephala*), Short-toed Snake Eagle (*Circaetus gallicus*), Greater Spotted Eagle (*Aquila clanga*), Band-tailed Fish Eagle (*Aquila nipalensis*), and Relict Gull (*Larus relictus*).

As of 2007, Mongolia has designated a total of 70 International Bird Areas (IBAs), covering approximately 790,557 hectares or 5% of the national land area. Of these, 23 IBAs are fully included within Special Protected Areas, six are partially included, and 40 remain unprotected. Mongolia became a signatory to the CITES Convention in 1994, with 71 bird species listed in its appendices. It includes: Pallas’s fish Eagle, Peregrine Falcon, Macqueen’s Bustard, Dalmatian Pelican, Baikal Teal, Eurasian Spoonbill, Black Stork, Northern Goshawk, Golden Eagle, Steppe Eagle, Upland Buzzard, Black Kite, Hen Harrier, Bearded Vulture, Cinereous Vulture, Saker Falcon, Common Kestrel, Demoiselle Crane, Eurasian Eagle-owl, Long-eared Owl.

The Saker Falcon (*Falco cherrug*) is the most heavily exported bird species from Mongolia. According to official documents such as environmental status reports and international convention reports, a total of 3,836 individuals were commercially exported to Arab countries between 1995 and 2015. Between 2015 and 2024, a total of 2,430 individuals were classified as secret for cultural purposes and were released through scientific and gift procedures.

Therefore, it is necessary to determine the distribution and population fluctuations of this bird species and to assess the resources regularly in the country every 3-5 years. The Ramsar Convention on Wetlands of International Importance, particularly for waterfowl habitats, aims to conserve and ensure sustainable use of wetlands globally. As of May 2018, there are 2,331 Ramsar sites covering over 2.1 million square kilometers. Mongolia joined the Ramsar Convention on April 8, 1998, and currently has 11 designated wetlands spanning 1,439,530 hectares, seven of which are included in the state’s Specially Protected Areas. These include the registered sites of Mongol Daguur, Valley of the Lakes, Ugi Lake, Terkhiin Tsagaan Lake, Airag Lake, Khar-Us Lake National Park, Achit Lake surrounding wetlands, Buir Lake surrounding wetlands, Ganga Lake surrounding wetlands, Uvs Lake surrounding wetlands, and Lakes in the Khurkh-Khuiten River Valley.

According to the IUCN Red List Categories and Criteria, 10% of bird species in Mongolia are categorized as threatened, including those listed as Near Threatened. Furthermore, 0.6% are classified as Critically Endangered (CR), 1.7% as Endangered (EN), and 3.3% as Vulnerable (VU), while 4.4% are Near Threatened (NT). Almost 90% of the bird species in Mongolia are classified as Least Concern (LC), highlighting the importance of ongoing conservation efforts to monitor and protect these avian populations.

Migration of Birds: Globally, there are eight major migratory flyways for birds, and three of these pass-through Mongolia: The East Asian-Australasian Flyway, the Central Asian Flyway, and the West Asian-East African Flyway, as well as the Black Sea/

**Figure 1. a. Critically endangered Siberian crane (*Leucogeranus leucogeranus*)
b. Mongolian lark (*Melanocorypha mongolica*)**

Mediterranean Flyway (**Fig. 2**). Mongolia's vast and diverse landscapes, including grasslands, wetlands, and mountain areas, provide essential stopover, breeding, and feeding grounds for these species. This positions Mongolia as a vital link in the global avian migration network, emphasizing its key role in the conservation of migratory bird populations.

Mongolia's geography is strategically significant for migratory species that rely on stopover sites for refueling, resting, and breeding during their long-distance journeys between breeding grounds in northern Asia and wintering areas in southern Asia and beyond. Birds like cranes, geese, and raptors depend heavily on Mongolia's unspoiled habitats to complete their migration. For instance, the steppes and wetlands of Mongolia, particularly the Daurian

Their population has experienced declines, and both their breeding and wintering ranges have contracted, prompting significant conservation concern [8].

Despite the longer migration distances covered by geese from Western Mongolia, birds from the Dauria Region arrive later in the winter due to extended stopovers along their migration route. Across all populations, spring migration tends to be faster, with birds completing their journeys nearly twice as quickly compared to autumn migration.

A critical finding from these tracking studies is that many of the wetlands used by Swan Geese for staging during migration (i.e., where they stop to feed and rest) fall outside of protected areas. These unprotected wetlands are essential to the species' survival, particularly during periods of drought when

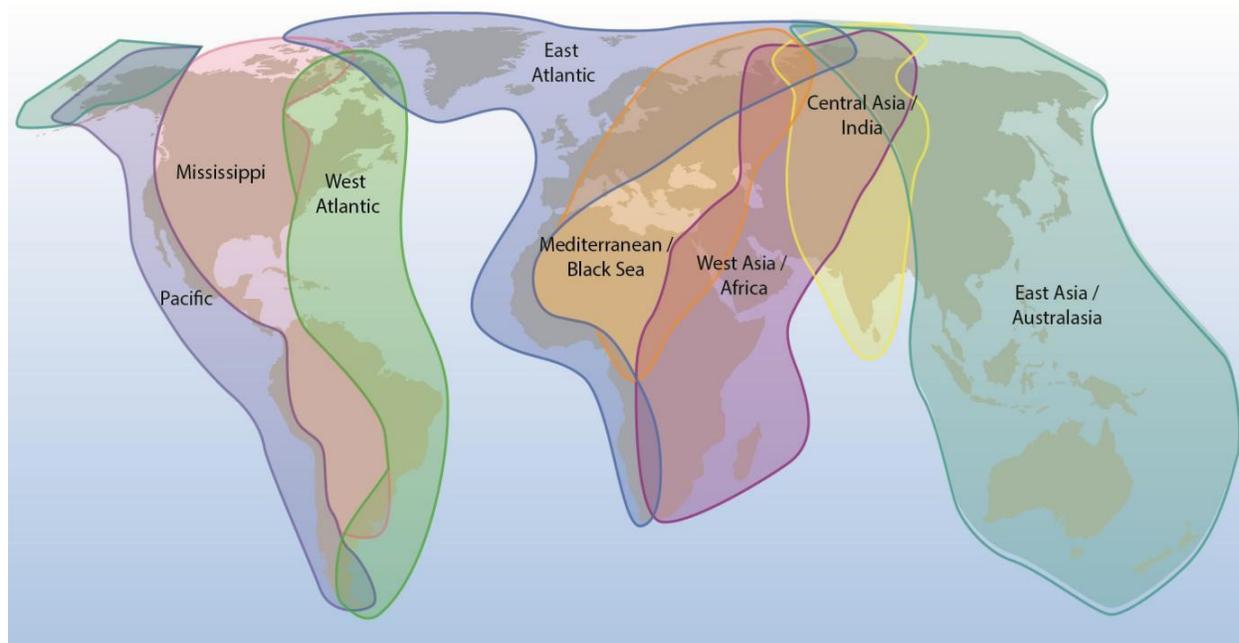

Figure 2. The map of the world migratory birds flyways

Steppe and the Lakes Valley, support large numbers of migratory species.

Recent research has shed light on the migration patterns of one such species, the Swan Goose (*Anser cygnoides*). This species breeds in the steppe wetlands of Mongolia, northeastern China, and Far East Russia, and winters almost exclusively in the middle and lower Yangtze River floodplain in China. Swan Geese are adapted to a variety of breeding habitats, but typically use water bodies and wetlands in arid regions that are susceptible to periodic droughts.

suitable habitats are scarce. The lack of protection for these areas highlights the urgent need for targeted conservation efforts, such as expanding Mongolia's network of protected areas to include key migratory sites. This would not only benefit Swan Geese but also many other migratory species that rely on these ecosystems (**Fig. 3**).

Mongolia's commitment to bird conservation is evident in its participation in international treaties such as the Ramsar Convention, which focuses on the protection of wetlands, and the Convention on

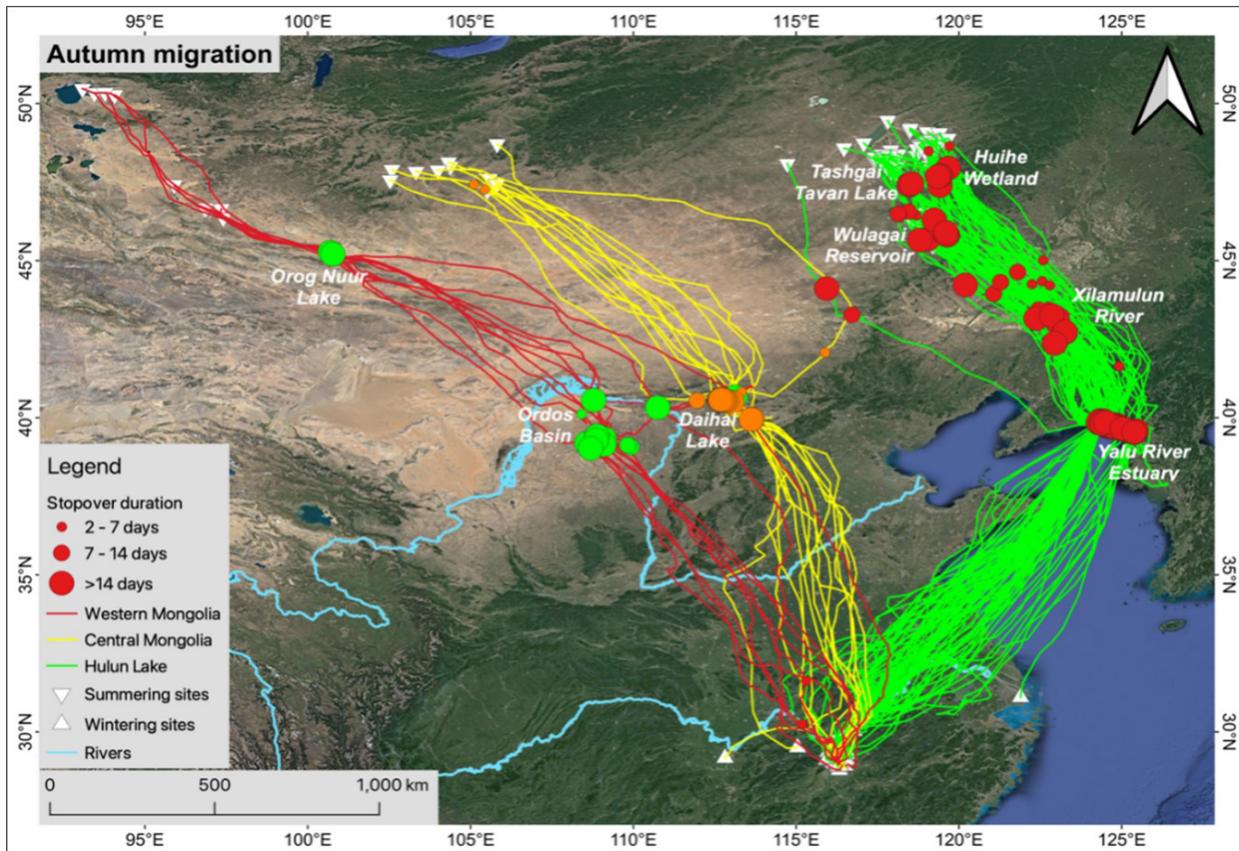

Figure 3. Autumn migration routes and stopover sites of Swan Geese (*Anser cygnoides*)

Migratory Species (CMS). Mongolia has designated 11 Ramsar sites, covering more than 1.4 million hectares of wetlands that are critical for migratory birds. However, gaps remain, particularly for migratory corridors that fall outside these protected zones. Strengthening cross-border conservation collaborations with neighboring countries like China and Russia will be crucial in ensuring the survival of migratory bird species along these flyways.

Falconry: Mongolians have developed the art of falconry, where birds of prey are used for hunting, which is mentioned in many ancient texts. The peak of traditional use of birds for hunting was in the 12th and 13th centuries. Marco Polo, in his book “The Art of Falconry by the Mongols,” described how Mongol military leaders, during spring and autumn, would take along 1,000 falcons and 500 hawks to hunt for waterfowl by surrounding areas with large flocks of hunting birds, known to boost the morale of their soldiers. This tradition has been largely forgotten within Mongolia, but it is gaining popularity as a sport in foreign countries.

Hunting: Mongolia is relatively rich in bird species used for hunting. The country’s hunting birds are classified as migratory, aquatic, and those for frozen resources. This classification depends on the characteristics of the birds living in specific regions of the country.

In Mongolia, frozen resource hunting birds, including species from the Galliformes and Columbiformes are predominant. Currently, Mongolia is home to 10 species of birds in the Columbiformes, distributed across 2 families and 3 genera, of which the Oriental Turtle Dove and the Pallas’s Sandgrouse are significant for hunting purposes.

From the Galliformes, 12 species of birds belong to 2 families and 9 genera. Of these, only two species are migratory, while others are resident. Among the resident species, Western Capercaillie are extremely rare. Among Galliformes, the Altai Snowcock and Common Pheasant are rare and listed in Mongolia’s Red Book of endangered species. As a result, Phasianidae, such as the Black Grouse, Black-billed Capercaillie Hazel Grouse, Rock and Willow

Ptarmigan, and also Daurian Partridge, Chukar Partridge continue to form the core group for frozen resource hunting birds.

In addition to frozen resource hunting, migratory bird hunting is another form of bird hunting. Around 120 species of gaming birds and aquatic hunting birds are widespread in Mongolia, with substantial populations. Many countries have traditions of hunting migratory birds like buzzards, ducks, and geese during their spring and autumn migratory periods. Waterbirds, such as geese and ducks, can be hunted from May 15 to August 15, but are protected during their nesting and rearing period from May 15 to August 15 to allow for breeding and growth [9].

These migratory birds, which grow and strengthen by feeding on the biological resources of the regions they migrate through, often return after gaining strength. Actually, these birds breed in Mongolia and thrive before heading to Southeast Asia and the Mediterranean region for hunting. Developing strategies for foreign hunters to hunt these birds at a high price and promoting sport hunting activities would be beneficial.

However, it is crucial to conduct thorough and continuous research on the life characteristics, population, and distribution of wildlife to avoid the potential depletion of resources. To ensure the sustainable use of hunting birds, comprehensive studies on the populations and identification of endangered species must be conducted. Furthermore, a national, standardized monitoring system is necessary to manage the reserves effectively, protect endangered species, and utilize abundant species in a sustainable, responsible manner.

Discussion

Biodiversity: The species composition of birds in Mongolia has been steadily increasing. For example, in a 2019 study, 513 species were recorded [10], while by 2022, 519 species were officially registered [7]. Since then, two new species of geese have been recorded. In 2023, *Branta ruficollis* was observed at Buuntsagaan Lake in Bayankhongor Province, and in 2024, *Branta canadensis* was recorded in the same province. Recent data on rare birds show that the Red-

crowned Crane, which is classified as vulnerable in the International Union for Conservation of Nature [11], was first recorded in Mongolia in 1929. Since then, 59 individuals have been registered in 22 separate occurrences. The first confirmed breeding pair was found in 2021 in the protected area of Numrug, Dornod Province, identifying a new breeding site [12]. With an increase in the number of birdwatchers and researchers, it is expected that the number of bird species in Mongolia will continue to rise.

Conservation: Mongolia is a member of several conventions aimed at protecting bird habitats and species. These include the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), the Convention on Migratory Species (CMS), and the Ramsar Convention on Wetlands of International Importance. Despite active conservation and awareness campaigns for birds listed in the appendices of CITES and CMS, there is a lack of significant projects and educational programs targeting critical bird habitats. Furthermore, although 70 Important Bird Areas (IBA) have been identified [13], there is a need to update these areas and include them in special protected areas to ensure better conservation.

Migration: Mongolia serves as a key migratory route for many bird species, connecting the Arctic, Central Asia, and other regions, playing a vital role in maintaining global biodiversity. Migratory birds account for about 80% of the total bird species in Mongolia, highlighting the importance of this land for migratory birds. Recent studies on the migration of coastal birds, waterfowl, and small birds have shown progress in understanding their populations and migration patterns. Research on shorebird migrations and populations has been conducted at key bird research sites, such as the Chukh bird research station [14] and the Ugii wetland center, while regular studies on small birds in the Passeriformes order are conducted at the Khurkh and Khovd bird ringing stations. One of the most significant migratory routes, the East Asia-Australia-Asia flyway, passes through the central and eastern parts of Mongolia. Each year, around 50 million birds from 492 species migrate along this route, but their numbers have been decreasing in recent years [15]. Therefore, it is crucial

to protect important areas along these migratory paths where birds rest and feed.

In Mongolia's long-term development "Vision 2050", the medium-term "New Revival Policy" and the 2024-2028 government action program, 14 mega-projects are planned to boost the economy. These include projects related to infrastructure such as port revitalization, highways, railroads, hydroelectric plants, and renewable energy such as wind. Therefore, future infrastructure projects should carefully study their impact on birds and scientifically identify eco-friendly and socially beneficial solutions.

References

1. Yembuu, B. (2020). The Physical Geography of Mongolia. <https://www.researchgate.net/publication/342591772>
2. Ganbold, O., Bing, G. C., Lee, J. H., Munkhbayar, M., Paik, I. H., Jargalsaikhan, A., Purevee, E., Purevdorj, Z., & Paek, W. K. (2018). An avifaunal survey of middle Mongolian wetlands: Important Bird Areas and threatened species. *Journal of Asia-Pacific Biodiversity*, 11(3), 340-345. <https://doi.org/10.1016/j.japb.2018.06.007>
3. Harness, R. E., & Gombobaatar, S. (2010). Perch discouragers and raptor electrocutions: Mongolian perspective. In *Proceedings of the International Conference on Southeastern Utility Pole*, February 22–23, 2010, Doubletree Downtown Memphis, Tennessee. Forest Products Society, USA, pp. 93-97.
4. Amartuvshin Purevdorj and *Gombobaatar Sundev. (2012). The assessment of high-risk utility lines and conservation of globally threatened pole nesting steppe raptors in Mongolia. *Ornis Mongolica the Journal of Ornithology*, 1, 2–12.
5. Dixon, A., Maming, R., Gunga, A., Purev-Ochir, G., & Batbayar, N. (2013). The problem of raptor electrocution in Asia: Case studies from Mongolia and China. *Bird Conservation International*, 23(4), 520–529. <https://doi.org/10.1017/S0959270913000300>
6. "The IUCN Red Lists of Threatened Species. Version 2023-1." [Online]. Available: www.iucnredlist.org. (IUCN, 2023)
7. Gombobaatar, S. 2022. *Birds of Mongolia: Field Guide*. Vol.2. National University of Mongolia, Mongolica Publishing and Mongolian Ornithological Society. Ulaanbaatar, Mongolia. 488pp.
8. Iderbat Damba, Lei Fang, Kunpeng Yi, Junjian Zhang, Nyambayar Batbayar, Jianying You, Oun-Kyong Moon, Seon-Deok Jin, Bo Feng Liu, Guanhua Liu, Wenbin Xu, Binhua Hu, Songtao Liu, Jinyoung Park, Hwajjung Kim, Kazuo Koyama, Tseveenmyadag Natsagdorj, Batmunkh Davaasuren, Hansoo Lee, Oleg Goroshko, Qin Zhu, Luyuan Ge, Lei Cao, Anthony D. Fox. Flyway structure, breeding, migration and wintering distributions of the globally threatened Swan Geese *Anser cygnoides* in East Asia. *Wildfowl* (2020) Special Issue 6: 97–123. (SCI, IF 0, 762)
9. Boldbaatar, Sh. 2018. *The birds: series of science and knowledge* (in Mongolian). Institute of General and Experimental Biology, MAS. Ulaanbaatar.
10. Purewsuren, Ts. and Jargalsaikhan, L. 2019. *Birds of Mongolia: A photographic guide* (in Mongolian). Ulaanbaatar.
11. BirdLife International (2025) IUCN Red List for birds. Downloaded from <https://datazone.birdlife.org> 24/03/2025
12. Tseveenmyadag, N., Nyambayar, B., Tuvshintugs, S., Batmunkh, D., Jugdernamjil, N., Otgonbayar, Ts., Amarkhuu, G., Iderbat, D., 2022. New occurrence and breeding site of the Red-crowned crane *Grus japonensis* in Mongolia. *Toodog Mongolian Journal of Ornithology*. Issue 3. 2022, UB. P8. (in Mongolian)
13. Nyambayar, B. and Tseveenmyadag, N. eds. (2009) *Directory of Important Bird Areas in Mongolia: Key Sites for Conservation*. Ulaanbaatar: Wildlife Science and Conservation Center, Institute of Biology and BirdLife International.
14. T. Enkhzaya, T. Altangerel, G. Amarkhuu, S. Jiao, T. Oyunchimeg, and P.-O. Gankhuyag, "The migration of the *Tringa Linnaeus*, 1758 species at Chukh Lake, Eastern Mongolia", *Proc. Inst. Biol.*, vol. 39, no. 2, pp. 109–125, Dec. 2023.
15. Conklin, J. R., Verkuil, Y. I., & Smith, B. R., "Prioritizing migratory shorebirds for conservation action on the East Asian-Australasian Flyway," p. 132, 2014.

Монгол орны шувуу: Бүс нутаг, дэлхийн түвшний хамгааллын ач холбогдол

 Идэрбат Дамба*¹, Энхзаяа Төрмөнх¹, Эрдэнэхүү Батболд¹
¹Монгол Улс, Улаанбаатар, Шинжлэх ухааны академи, Биологийн хүрээлэн, Шувуу, шавьж судлалын лаборатори

 *Холбоо барих зохиогч: iderbat_d@mas.ac.mn <https://orcid.org/0000-0001-7274-3960>

Хураангуй. Монгол орон нь Евроазийн нүүдлийн шувуудын гурван гол замналын уулзварт байрлах бөгөөд газарзүйн өвөрмөц байршил, уур амьсгалын олон янз байдал нь шувуудын баялаг зүйлийн бүрдэлтэй байх үндэс суурийг бүрдүүлдэг. Энэхүү судалгааны зорилго нь Монгол орны шувуудын зүйлийн бүрдэл, тархалтын онцлогийг тодорхойлон, хамгааллын ач холбогдол бүхий бүс нутгуудыг илрүүлэхэд чиглэгдсэн. Судалгааны хүрээнд шувуудын ажиглалтын олон жилийн туршид хуримтлагдсан мэдээлэл болон хээрийн судалгааны шинэ өгөгдлүүдийг нэгтгэн боловсруулж, тэдгээрийн биогеографийн тархалтыг үнэлэв. Судалгааны үр дүнгээс харахад Монгол орны ус намгархаг бүс, тал хээрийн экосистем нь олон улсын болон бүс нутгийн хэмжээнд хамгаалах шаардлагатай төрөл зүйлсийн гол амьдрах орчин болох нь тогтоогдсон. Ялангуяа нэн ховор, ховордож буй, эмзэг бүлгийн шувуудын тархалт, шилжилт хөдөлгөөний хэв шинжийг нарийвчлан судлах нь шувуу хамгааллын бодлого, менежментийн төлөвлөгөөг боловсронгуй болгоход зайлшгүй шаардлагатай байна. Нүүдлийн шувуудын нүүдлийн замнал, улирлын өөрчлөлтөд үзүүлэх хариу үйлдэл, хүн төрөлхтний үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөллийг судалснаар хамгааллын арга хэмжээг илүү үр дүнтэй төлөвлөх боломжтой. Энэхүү судалгаа нь Монгол орны шувуудын биологийн олон янз байдлын талаарх мэдээллийн санг өргөжүүлж, улмаар бүс нутгийн болон олон улсын хэмжээнд хэрэгжүүлэх шувуу хамгааллын бодлого боловсруулах, цаашдын судалгааны чиглэлийг тодорхойлоход чухал хувь нэмэр оруулж байна.

Түлхүүр үг: Монгол орон, шувууны олон янз байдал, нүүдлийн шувууд, хамгаалал, экосистем, биогеографи, тархалт

Хүлээн авсан 2025.11.13; хянан тохиолдуулсан 2025.11.23; зөвшөөрсөн 2025.12.27

 © 2025 Зохиогчид. [CC BY-NC 4.0 LICENSE](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Оршил

Монгол орон нь төв Азийн их цөлийн хойд зах, Сибирийн тайгын өмнөд хэсэгт 1.5645.116 км² нутаг дэвсгэрийг хамрах ба дэлхийд газар нутгийн хэмжээгээрээ 18-т жагсдаг бөгөөд өргөргийн дагуу тогтох ба байгалийн 6-н бүс бүслүүр дамнан оршино [1]. Байгалын ялгаатай олон бүс бүслүүрт орших тул амьтны аймгийн зүйлийн бүрдэл ихтэй мөн Евроазийн нүүдлийн шувуудын гурван гол замналын (Зүүн Ази-Австрали-Азийн, төв Ази, баруун Ази-зүүн Африк) уулзвар бүсэд оршдог тул олон улсын ач холбогдол бүхий нүүдлийн болон суурин шувуудын үржлийн болон дамжин өнгөрөх гол нутаг болдог. Тухайлбал, Монгол орны нуурууд, намгархаг бүсүүд, тал хээрийн бүс нутаг нь нүүдлийн шувуудын түр амрах, хооллох, үржих чухал бүс нутгийн нэг юм [2].

Дэлхийн хэмжээнд ховордож буй болон эндемик зүйлүүд үрждэг, үржлийн үедээ дайран өнгөрдөг нь Монгол орныг шувуу судлал, хамгаалалтын ажилд чухал бүс нутаг болгодог.

Гэвч сүүлийн жилүүдэд уур амьсгалын өөрчлөлт, газар ашиглалтыг өөрчлөх, амьдрах орчны доройтол, хүнсний хомсдол, хүний үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөлөл зэрэг олон хүчин зүйлс Монгол орны шувуудын популяцид сөргөөр нөлөөлж хамгаалалтын арга хэмжээ авах шаардлага бий болж байна. Тухайлбал, цахилгаан дамжуулах шугамын нөлөөгөөр олон улсын улаан дансанд бүртгэгдсэн махчин шувууд их хэмжээгээр эндэж буй нь талаар [3], [4], [5] судалгааны бүтээлд дурджээ. Мөн шувуудын үржлийн газар хумигдах, усны шувуудын хувьд усны нөөц багасах зэрэг асуудлууд тулгарч байна [6].

Монгол орны шувууны олон төрөл зүйл нь олон улсын хэмжээнд хамгаалалтад авах шаардлагатай ангилалд багтаж байгаа нь анхаарал татаж байна. Олон улсын Байгаль хамгаалах холбоо (IUCN)-ны Улаан дансанд бүртгэгдсэн шувуудын дунд *Falco cherrug* (идлэг шонхор), *Grus leucogeranus* (цагаан тогоруу), *Aquila nipalensis* (хээрийн бүргэд) зэрэг ховор болон устах аюулд орсон зүйлийг багтааж болно [6]. Тэдгээрийн амьдрах орчныг хамгаалах,

судалгаа хийх, олон нийтийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх нь Монгол Улсын хувьд шувуу хамгааллын гол зорилтуудын нэг болоод байна.

Иймд энэхүү өгүүлэлд Монгол орны шувуудын бүс нутгийн болон дэлхийн түвшний хамгааллын ач холбогдлыг тодруулан авч үзэж, тэдгээрийг хамгаалахад шаардлагатай арга хэмжээний талаар судалгаанд суурилсан дүгнэлт хийхийг зорьж байна. Мөн олон улсын шувуу хамгааллын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, судалгааны шинэ чиг хандлага, хамгааллын бодлогын хэрэгжилтийн талаар авч хэлэлцэх болно.

Үр дүн

Монгол орны шувуудын олон янз байдал: Монгол бол өргөн уудам газар нутагтай, байгалийн олон янзын бүс бүслүүр, ландшафттай тул шувуудын баялаг, өвөрмөц онцлогтой орон юм. Одоогоор Монгол оронд 23 багийн 70 овгийн 237 төрлийн 519 зүйлийн шувуудыг бүртгээд байна [7]. Экологийн төлөв байдал, оршин амьдрах хэлбэрийн хувьд авч үзвэл Монгол орны шувууны дийлэнх хэсгийг нүүдлийн үедээ дайран өнгөрдөг (PM) 291 зүйл (36%), Нүүдлийн өндөглөдөг (BV) 277 зүйл (34%), тохиолдлоор таарах (VA) 101 зүйл (12%), суурин үржлийн (RB) 81 зүйл (10%), хагас нүүдлийн (PrM) 41 зүйл (5%), өвөл орж ирдэг (WV) 15 зүйл (2%) болон үржлийн бус, зусдаг (NB) 8 зүйл (1%) гэж ангилна.

Монголд оронд хэд хэдэн зүйл Оросоос ирж өвөлждөг бөгөөд үүгээр зогсохгүй манай орон олон улсын нүүдлийн шувуудыг хамгаалахад чухал бүс нутаг болно.

Монгол орны шувууд тал хээр, говь цөл, цөл, уулын хээр, өндөр уул, ойт хээр, ус намгархаг газар гэсэн олон янзын амьдрах орчинд тархан амьдардаг. Тал хээрийн бүсэд орших шувуудаас шилийн сар, хээрийн бүргэд, идлэг шонхор, өвөгт тогоруу, хонин тоодог, монгол болжмор (**1-р зураг б**) зэрэг нь тухайн экосистемийн түлхүүр зүйлүүд болно. Цөлийн болон говь цөлийн амьдрах орчинд дасан зохицсон шувуудаас говийн ногтруу, жороо тоодог, зэвэн хиазат, цөлийн чогчиго, Монгол хуланжороо, цөлийн зэржигэнэ, загийн боршувуу орно. Өндөр уулын ой модоор бүрхэгдсэн амьдрах

орчинд морин харцага, шивэр хөтүү, нургын сойр, хув бэгбаатар, гацуурын солбинхошуут, науманны хөөндэй, ятга шаазгай болон янз бүрийн тоншуул зэргийг олж болно. Өндөр уулын бүсэд цармын бүргэд, ооч ёл, алгайн хойлог, хахилаг, цагаан ахууна, цэвдгийн ахууна, тагийн хайруулдай, халзан галсүүлт, өгөөлэй шулганаа болон хэрмийн бялзуухай зэрэг багтана.

Ус намгархаг газар, эрэг орчмын амьдрах орчин Монгол орны баруун хэсэгт голчлон байрлах бөгөөд хойд болон зүүн бүс нутгийн нуур, гол дагуу ихэвчлэн усны шувуудаас хошуу галуу, хээрийн галуу, зэрлэг нугас, улаан хүзүүт шумбуур, цэн тогоруу, Монгол цахлай, алаг ээтэн, дорнын хулд тохиолдоно. Ховор шувуудаас бахим хошуут хурагч зүүн Монголын цөөн хэдэн ус намгархаг орчинд, борцгор хотон баруун Монголын цөөн тооны нууранд үрждэг нь эдгээр амьдрах орчныг хамгаалах нэн чухал хэрэгцээ байгааг харуулж байна.

Монгол орны шувууны анги зүйлийн баялаг их хэдий ч, шувууны популяцид хэд хэдэн аюул заналхийлэл учраад байна. Түүний дотор хөдөө аж ахуйн тэлэлтийн улмаас амьдрах орчны алдагдал, хотжилт, уур амьсгалын өөрчлөлт, хүн-зэрлэг ан амьтдын мөргөлдөөн орно.

Шувуудын төрөл зүйл, тэдгээрийн амьдрах орчныг хамгаалахад тусгай хамгаалалттай газар нутгийг бий болгох, олон нийтийн оролцоо, санаачлага зэрэг байнга хамгааллын хүчин чармайлт чухал. Түүнчлэн шувууны популяцийн чиг хандлагыг хянах, тэдний экологийн үүргийг ойлгохын тулд экосистемийн үйлчилгээний талаар судалгаа хийх шаардлагатай байна. Жишээлбэл, хортон шавжтай тэмцэх, үр тараах зэрэг орно. Эдгээр асуудлуудыг арилгаснаар цаашдын судалгаанууд байгаль хамгаалах илүү үр дүнтэй стратегид хувь нэмрээ оруулж, хамтран ажиллах, Монголын шувуудын тогтвортой байдлыг хангах боломжтой юм.

Хамгаалал: Монгол улс шувуудын олон янз байдлын хувьд хэд хэдэн давуу талтай. Түүний дотор хөндөгдөөгүй, олон янзын байгалийн амьдрах орчин, хүний нөлөө бага, усны шувуудыг бага хэмжээгээр агнадаг. Үүний үр дүнд олон төрлийн шувуудын байнгын оршин суух эсвэл

улирлын нүүдлийн үед амрах хамгийн аюулгүй газар болдог. Манай орны шувуу судлаачид нэн ховор, ховордсон шувуудын зүйлийг үнэлж, дэлхийн хэмжээнд хамгаалагдсан байдлыг харгалзан үзэж, улсын хэмжээнд нэн яаралтай хамгаалах шаардлагатай байгаа шувуудыг тодорхойлжээ. Нийт 35 зүйлийн шувуу “Монгол Улсын Улаан ном”-д бүртгэгдэн 2013 онд хэвлэгдсэн байна. “Монгол Улсын Амьтны тухай хууль”-ийн 7 дугаар зүйлд нэн ховор найман зүйл шувуу орсон ба борцгор хотон (*Pelicanus crispus*), бахим хошуут хурагч (*Paradoxornis heudei*), цагаан тогоруу (*Grus leucogeranus*) (**1-р зураг а**), ямаан сүүлт нугас (*Oxyura leucocephala*), могойч загалай (*Circaetus gallicus*), бор бүргэд (*Clanga clanga*), цагаан сүүлт нөмрөг бүргэд (*Haliaeetus albicilla*) болон реликт цахлай (*Larus relictus*) зэргийг дурьдаж болно.

2007 оны байдлаар Монгол Улс нийт 70 газрыг олон улсын Шувуудад Чухал Нутаг (ШЧН)-аар тогтоосон бөгөөд ойролцоогоор 790'557 га буюу улсын нутаг дэвсгэрийн 5 хувийг эзэлдэг. Үүнээс 23 ШЧН нь бүрэн тусгай хамгаалалттай газар нутагт хамаарна, 6 нь хэсэгчлэн хамрагдсан, 40 нь хамгаалалтад ороогүй хэвээр байна. Монгол Улс 1994 онд CITES-ийн конвенцид нэгдэн орсон бөгөөд 71 зүйлийн шувууг хавсралтуудад оруулсан байна. Үүнд: усны нөмрөг бүргэд, эгэл шонхор, жороо тоодог, борцгор хотон, байгалийн нугас, халбаган хошуут, хар өрөвтас, үлэг харцага, цармын бүргэд, тарважи бүргэд, шилийн сар, сохор элээ, саарал хулд, ооч ёл, нөмрөг тас, идлэг шонхор, начин шонхор, өвөгт тогоруу, эгэл шаршувуу, соотон гуйванга гэсэн шувууд орсон

байна.

Манай оронд шувууны зүйлээс Идлэг шонхорыг хамгийн олон тоогоор олон улсад худалдаалсан тоо баримт бий. Байгаль орчны төлөв байдлын тайлан, олон улсын конвенцын тайлан зэрэг албан бичигт дурдсанаар нийт 3836 бодгалийг 1995-2015 онд Арабын улс орнууд руу арилжааны зорилгоор экспортлож эхэлсэн. Соёлын зориулалтаар 2015-2024 оны хооронд нууцын зэрэглэлд оруулан шинжлэх ухаан, бэлэглэлийн журмаар нийт 2430 бодгалийг гаргасан байна. Иймд тус зүйл шувууны тархац, тоо толгойн хэлбэлзлийг тогтоох, нөөцийг үнэлэх ажлыг улсын хэмжээнд 3-5 жилд тогтмол хийх зайлшгүй шаардлагатай.

Олон улсын ач холбогдол бүхий ус намгархаг газрын тухай, ялангуяа усны шувуудын амьдрах орчны тухай Рамсарын конвенц нь дэлхийн хэмжээнд ус намгархаг газрыг хамгаалах, тогтвортой ашиглахад чиглэгддэг. Монгол улс 1998 оны 4-р дугаар сарын 8-д Рамсарын конвенцид нэгдэн орсон бөгөөд одоогийн байдлаар 11 ус намгархаг газар бүртгүүлсэн байдгаас 7 нь УТХГ нутагт хамаарагдана. Үүнд Монгол Дагуур, Их нууруудын хотгор, Өгий нуур, Тэрхийн цагаан нуур, Айраг нуур, Хар-ус нуурын байгалийн цогцолборт газар, Ачит нуур орчмын ус намгархаг газар, Буйр нуур орчмын ус намгархаг газар, Ганга нуур орчмын ус намгархаг газар, Увс нуур орчмын ус намгархаг газар, Хурх-Хүйтэн голын хөндийн нуурууд бүртгэгдсэн байна.

Олон улсын байгаль хамгаалах холбооны улаан дансны ангилал, шалгуурын дагуу Монгол орны шувуудын 10% нь ховордсон ангилалд орсон, ховордож болзошгүй хамрагдана. Цаашилбал,

1-р зураг. а. Нэн ховор Цагаан тогоруу (*Leucogeranus leucogeranus*).

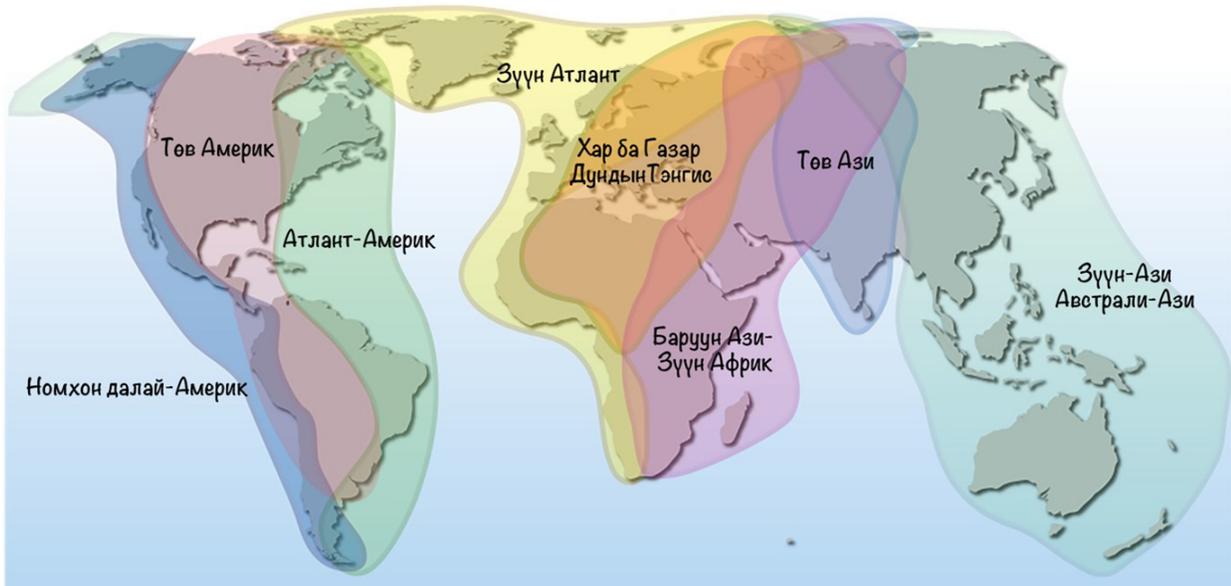
б. Монгол болжмор (*Melanocorypha mongolica*).

0.6% нь нэн ховордсон (CR), 1.7% нь ховордсон (EN), 3.3% нь эмзэг (VU), харин 4.4% нь ховордож болзошгүй (NT) ангилалд багтдаг. Монгол орны шувуудын бараг 90 % нь анхааралд өртөхөөргүй (LC) гэсэн ангилалд багтдаг нь хамгааллын статус өндөртэй шувууны популяцийг хянах, хамгаалахын тулд хэрэгжүүлж буй байгаль хамгааллын судалгаа, төслүүдийн ач холбогдлыг онцлон тэмдэглэв.

Нүүдэл: Дэлхийд шувуудын нүүдлийн найман гол зам байдгаас гурав нь Монгол орноор дайран өнгөрдөг: зүүн Ази-Австралын, төв Ази, баруун Ази-зүүн Африкийн гэсэн нүүдлийн гол замууд байна (**2-р зураг**). Монгол бол өргөн уудам газар нутагтай, байгалийн олон янзын бүс бүслүүр, ландшафттай тухайлбал нуга намаг, тал хээр, өндөр уулархаг газар нь эдгээр шувуудын үржих,

чухал ач холбогдолтой нутаг юм. Тогоруу, галуу, махчин шувууд нүүдэллэхэд Монголын орны онгон байгалиас ихээхэн хамаардаг. Тухайлбал, Монгол орны тал хээр, ус, намгархаг газар, ялангуяа Дагуурын хээр, Нууруудын хөндий олон тооны нүүдлийн шувуудыг тэтгэдэг.

Сүүлийн үед манай оронд усны шувуудын нүүдлийн хэв маяг, нүүдлийн замналын судалгаа ихээхэн хийгдэж байна. Тухайлбал Хошуу галуу (*Anser cygnoid*) зүйл дээр хийгдсэн судалгаанаас дурдвал: тус зүйл нь Монгол, Хятадын зүүн хойд хэсэг, Оросын алс дорнодын ус, намгархаг газар нутагт үржиж, зөвхөн Хятадын Хөх мөрний дунд болон адаг хэсэгт очиж өвөлждөг байна. Хошуу галуу нь олон янзын үржлийн амьдрах орчинд дасан зохицдог боловч ганд өртөмтгий гандуу бүс нутгийн

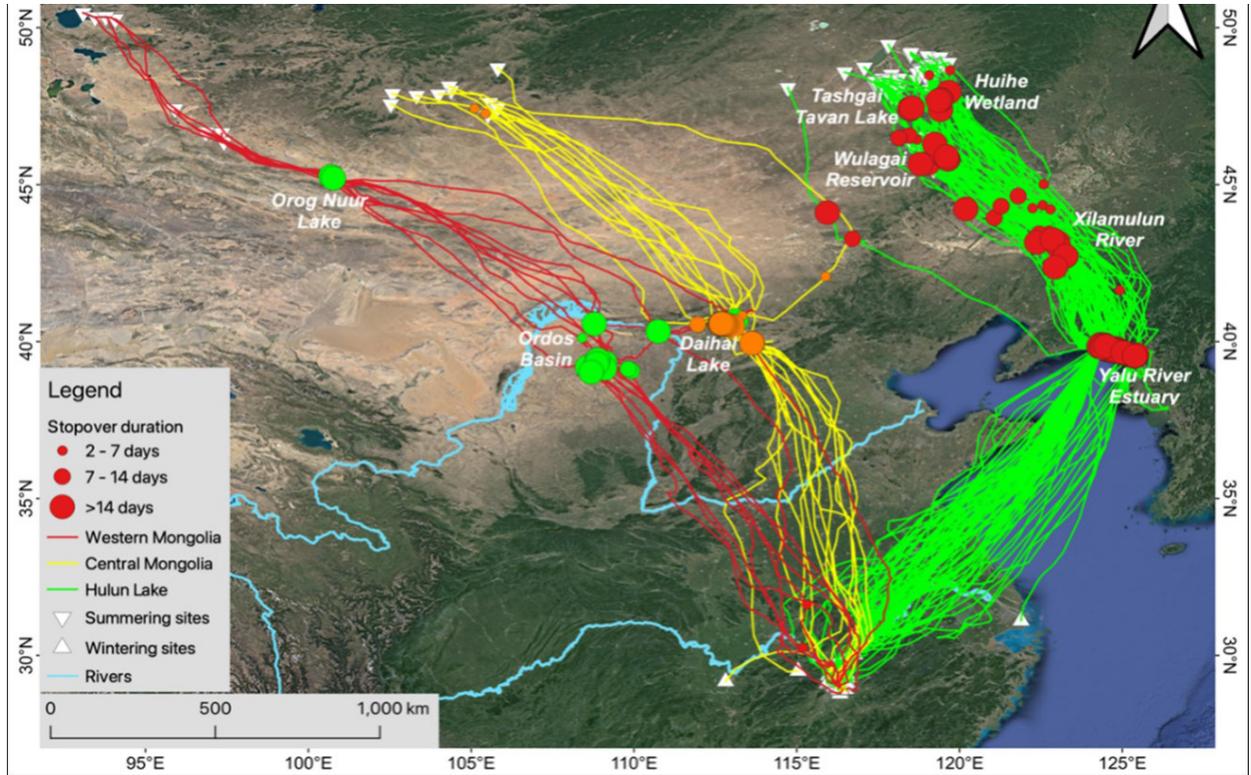
2-р зураг. Дэлхийн шувуудын нүүдлийн замын газрын зураг

нүүдлийн үедээ амрах, хооллох нэн шаардлагатай нөхцлийг бүрдүүлдэг. Энэ нь Монгол улсыг дэлхийн шувууны нүүдлийн сүлжээний чухал холбоос болж, нүүдлийн шувуудын популяцийг хамгаалахад чухал үүрэг гүйцэтгэж байгааг онцолж байна.

Монгол орны газарзүйн байршил нүүдлийн шувуудын хувьд хойд Азийн үржлийн газраас өмнөд Азийн өвөлжих нутаг хүртэл хол зайд нүүх явцдаа амрах, хоол тэжээлээ сэлбэх, үржих стратегийн

усан сан, ус намгархаг газрыг ихэвчлэн ашигладаг. Тэдний тоо толгой цөөрч, үржлийн, өвөлждөг нутаг нь хумигдсаар байгаа нь байгаль хамгаалах талаар цаашид ихээхэн анхаарал хандуулах шаардлагатай болохыг харуулж байна [8].

Сансрын дамжуулагчийн үр дүнгээс харахад өөр өөр бүс нутагт үрждэг Баруун Монгол, Төв Монгол, Дагуурын бүс нутгаас гаралтай хошуу галууны тус тусдаа нүүдлийн замаар нүүдэг ч эцэст нь Хөх мөрний адаг хэсэгт өвөлждөг болохыг тогтоожээ.

3-р зураг. Хошуу галууны (*Anser cygnoides*) намрын нүүдлийн зам ба амрах газрууд

Баруун Монголын Хошуу галуу нүүдлийн үедээ алс хол зам туулдаг хэдий ч, Дагуурын хошуу галуу нүүдлийн замдаа удаан хугацаагаар амардаг тул өвөлжих нутагтаа хожуу ирдэг. Бүх популяциудын хаврын нүүдэл илүү хурдацтай явагдаж, шувуудын намрын нүүдлийн хугацаатай харьцуулахад бараг хоёр дахин хурдан нүүсэн байна.

Эдгээр дамжуулагчийн судалгаанаас гарсан чухал дүгнэлт бол Хошуу галуу нүүдлийн үедээ олон ус намгархаг газрыг ашигладаг (хооллох, амрах газар) боловч эдгээр нь ихэвчлэн тусгай хамгаалалттай газраас гадуур байдаг. Эдгээр хамгаалалтад ороогүй ус, намгархаг газар нь тухайн зүйлийн оршин тогтноход, ялангуяа ган гачиг тохиосон, амьдрах орчин хүрэлцээгүй үед зайлшгүй шаардлагатай нутаг юм. Э д г э э р газар нутгийг хамгаалалтад аваагүй байгаа нь Монгол улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээнд шувуудын нүүдлийн гол түшиц газруудыг хамруулах шаардлагатай байгааг харуулж байна. Энэ нь зөвхөн Хошуу галуу төдийгүй эдгээр экосистемд байдаг бусад олон зүйл нүүдлийн шувуудад ач холбогдолтой байх болно (3-р зураг).

Монгол Улс намгархаг газрыг хамгаалахад голлон анхаардаг Рамсарын конвенц, Нүүдлийн зүйлийн тухай конвенц зэрэг олон улсын гэрээ хэлэлцээрт оролцож байгаагаас нь харахад шувуу хамгааллын төлөөх амлалт тодорхой харагдаж байна. Монгол Улс нүүдлийн шувуудад нэн чухал байдаг 1.4 сая гаруй га намгархаг газрыг хамарсан Рамсарын 11 цэгийг тогтоосон. Гэсэн хэдий ч эдгээр хамгаалалттай бүсээс гадуур байрлах шувуудын нүүдлийн коридоруудын хувьд асуудалтай хэвээр байна. Хятад, Орос зэрэг хөрш зэргэлдээ орнуудтай хил дамнасан байгаль хамгаалах хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх нь эдгээр гол зам дагуу нүүдлийн шувуудын төрөл зүйлийг авч үлдэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

Шувуулахуй: Монголчууд эртнээс шувуугаар ан хийлгэх “шувуулахуй” урлагийг хөгжүүлж ирснийг эртний ном судруудад олонтой дурдсан байдаг. Шувууг ан авд сурган ашиглаж байсан уламжлалт үеийн оргил нь XII-XIII зуун байсан юм. Жуулчин Марко Поло бичсэн номынхоо “Махчин шувуугаар ан хийх монголчуудын урлаг” гэсэн бүлэгтээ монгол цэргийн жанжин нар хавар,

намрын улиралд цэргийнхээ сүлд хийморийг сэргээхийн тулд дагуулан авд мордохдоо 1000 шонхор, 500 харцагатай гарч агнуурын шувуу олноор цуглардаг газрыг бүслэн авч анч шувуудаа хөөргөн усны шувуу авладаг гэжээ. Энэхүү уламжлалыг хэдийнээ мартаж, харин гадаад орнуудад энэ “спорт агнуур” ихээр түгэн дэлгэрч байгааг анхаарууштай юм.

Агнуурын шувууд: Монгол орон агнуурын шувууны зүйлийн тоогоор харьцангуй баян, нөөц баялаг ихтэй юм. Монгол орны агнуурын шувуудыг нүүдлийн, усны ба хөлдүү түүхий эдийн бэлтгэлийн гэж ангилан үздэг. Энэ нь тухайн зүйл шувууг тус нутагт оршин байх онцлогоос шалтгаалан гаргасан ангилал юм. Манай улсын хөлдүү түүхий эдийн бэлтгэлд тахиатан, тагтаатаны багийн шувууд зонхилох байр суурийг эзэлдэг. Манай орны тагтаатаны багт өнөөгийн байдлаар 2 овог, 3 төрөлд багтах 10 зүйл шувуу байгаагаас агнуурын нөөцтэй шувуунд дорнын хүүрзгэнэ, монгол ногтруу хамаарна.

Тахиатны багийн 2 овог 9 төрөлд хамаарах 12 зүйл шувуудаас 2-оос илүүгүй нь нүүдлийн ба бусад нь суурин амьдралтай. Суурин шувуудаас нь ердийн сойр тун ховор. Тахиатнаас алгайн хойлог, зэрлэг гургуул Монгол улсын Улаан номонд орсон ховордлын зэрэглэлтэй. Тиймээс хар хур, нургийн сойр, шивэр хөтүү, цагаан ба цэвдгийн ахууна зэрэг хурынхан болоод дагуур ятуу, эрэнхавирга хахилаг мэтийн гургуулын овгийн шувууд жинхэнэ хөлдүү түүхий эдийн бэлтгэлийн шувуудын гол цөмийг бүрдүүлсээр иржээ.

Хөлдүү түүхий эдийн бэлтгэлийн агнуураас гадна нүүдлийн агнуурын шувуу агнах өөр нэг ан агнуур байдаг. Манай оронд усны агнуурын болон спорт агнуурын ач холбогдолтой 120-иод зүйл шувуу өргөн тархаж, тоо толгойн хувьд элбэг байгаа билээ. Тоодог, галуу, нугас зэрэг нүүдлийн ба усны шувуудыг хавар, намрын цагаар нүүдлийн үед нь агнах уламжлал олон улс оронд байдаг. Галуу, нугас зэрэг усны шувууг зөвхөн хавар шувууд ирснээс хойш 5 сарын 15 хүртэл намар 8 сарын 15-наас буцах хүртэлх хугацаанд авлаж болох ба харин 5-р сарын 15-наас 8-р сарын 15 хүртэлх хугацаа бол үүр засах, өндөг дарах,

дэгдээхэйгээ бойжуулан өсгөх хугацаа учраас агнахыг хориглосон [9].

Эдгээр нүүдлийн шувууд тухайн нутгийнхаа биологийн гарцыг идэж, өөртөө ашиглан өсөж томроод, тарга хүч аваад буцдаг. Ер нь манай нутагт үржиж олшроод зүүн өмнөд Ази ба Газар дундын тэнгисийн бүс нутагт очиж агнагддаг энэ шувуудыг гадаадын анчдаар өндөр үнээр агнуулах, спорт ан агнуурыг хөгжүүлэх ажил зохиох нь чухал байна.

Гэсэн хэдий ч амьтдыг ашиглахын тулд тэдгээрийн амьдралын онцлог, байгаль дахь тоо толгой, тархац нөөцийн судалгааг тогтмол нарийн зохион байгуулахгүй бол байгаа баялгаа хэт цөөрүүлэх аюулд хүргэж болно. Иймээс өөрийн орны агнуурын ач холбогдол бүхий шувуудын нөөц баялаг чухам ямар хэмжээтэй байдгийг судлан тодорхойлж, ховордсоныг нь хамгаалах, агнуурын нөөц ихтэйг нь ариг гамтай, зөв зохистой ашиглахын тулд үндсэн зүйл шувуудыг таньж, тооллогыг улс даяар заагдсан нэгэн арга зүйн дагуу хийх хэрэгтэй байна.

Хэлэлцүүлэг, дүгнэлт

Олон янз байдал: Монгол орны шувуудын зүйлийн бүрдэл жил ирэх тусам нэмэгдсээр байна тухайлбал 2019 оны бүтээлд 513 зүйл тэмдэглэгдсэн [10] бол 2022 он гэхэд 519 зүйл албан ёсоор бүртгэгдсэн [7]. Үүнээс хойш 2 зүйл галуу шинээр тэмдэглэгджээ. 2023 онд Баянхонгор аймгийн нутагт орших Бөөнцагаан нуурт *Branta ruficollis*, 2024 онд тус аймагт *Branta canadensis*-г бүртгэжээ. Ховор шувуудын сүүлийн үеийн мэдээллээс дурдвал олон улсын байгаль хамгаалах холбооны улаан дансанд эмзэг ангилалд багтсан [11] Алаг тогоруу манай оронд 1929 онд анх тэмдэглэгдсэн бөгөөд үүнээс хойш нийт 22 удаагийн тохиолдлоор 59 бодгаль бүртгэгджээ. Анхны үржлийн хосыг 2021 онд Дорнод аймгийн Нөмрөгийн дархан цаазат газарт баталгаажуулан үржлийн шинэ цэгийг илрүүлжээ [12]. Шувуу ажиглагч, судлаачдын тоо нэмэгдсэнээр цаашид монгол орны шувуудын зүйлийн тоо нэмэгдэх хандлагатай байгаа билээ.

Хамгаалал: Монгол орон шувуудын амьдрах

орчныг хамгаалах, шувуудын зүйлийг хамгаалах хэд хэдэн конвенцод нэгдэн орсон байдаг. Жишээлбэл Зэрлэг амьтан, ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенц (CITES), Зэрлэг амьтдын нүүдлийн зүйлүүдийг хамгаалах конвенц (CMS), Олон улсын ач холбогдол бүхий ус, намгархаг газрын (Рамсар) конвенцод нэгдсэн. CITES, CMS-ийн конвенцын хавсралтад бүртгэгдсэн шувууд дээр хамгааллын болон сургалт сурталчилгааны ажил идэвхтэй хийгддэг хэдий ч шувуудад чухал газруудад хэрэгжүүлж буй төсөл хөтөлбөр, олон нийтэд танин мэдүүлэх сургалт сурталчилгааны ажил тун хомс байна. Түүнчлэн Шувуудад чухал 70 газар (IBA) тодорхойлсон [13] байгаа хэдий ч цаашид шинэчлэн гаргаж тусгай хамгаалалттай газар нутагт хамруулан хамгаалалтад авах шаардлагатай байна.

Нүүдэл: Монгол улс Арктик, Төв-Ази болон бусад бүс нутгийг холбосон олон зүйлийн шувуудын нүүдлийн үндсэн зам болж, дэлхийн биологийн олон янз байдлын холбоосыг хадгалахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Нийт шувуудын зүйлийн бүрдлийн 80 орчим хувийг нүүдлийн шувууд бүрдүүлдэг нь нүүдлийн шувуудын хувьд чухал газар нутаг болохыг харуулж байна. Нүүдлийн шувуудын томоохон төлөөлөл болох эргийн шувууд, усны шувууд, жижиг шувуудын нүүдэл популяцийн судалгаа сүүлийн жилүүдэд цөөнгүй хийгдэж ахиц гарсаар байна. Эргийн шувуудын нүүдэл, тоо толгойн судалгааг Чух шувуу судлалын суурин [14] болон Өгий ус намгархаг газрын судалгааны сууринд, Passeriformes болон бусад багуудын жижиг шувуудын нүүдлийн судалгааг Хурх болон Ховд шувуу бөгжлөх сууринд тогтмол явуулж байна. Шувуудын нүүдлийн замуудаас хамгийн том болох Зүүн-Ази Австрали-Азийн нүүдлийн зам нь манай орны төв ба зүүн хэсгийг дайран өнгөрдөг. Энэ нүүдлийн замаар жилд 492 зүйлийн 50 сая орчим шувууд нүүдэллэдэг ч сүүлийн жилүүдэд тоо толгой нь буурсаар байна [15]. Тиймээс шувуудын нүүдлийн замдаа бууж амардаг чухал газруудыг хамгаалалтад авах шаардлагатай байна.

Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн “Алсын хараа-2050” бодлого, дунд хугацааны “Шинэ сэргэлтийн бодлого”, Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт эдийн засгийг тэлэх 14 мега төсөл хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Үүнд боомтын сэргэлт, авто болон төмөр зам, усан цахилгаан станц,

сэргээгдэх эрчим хүч /салхи/ зэрэг дэд бүтэцтэй холбоотой төслийг хамруулаад буй. Тиймээс цаашид дэд бүтцийн төслүүд хэрэгжүүлэхдээ шувуудад үзүүлэх нөлөөллийг сайтар судалж, экологи, нийгэмд ээлтэй арга техникийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тодорхойлох шаардлагатай байна.

Ашигласан бүтээл

1. Yemtuu, B. (2020). The Physical Geography of Mongolia. <https://www.researchgate.net/publication/342591772>
2. Ganbold, O., Bing, G. C., Lee, J. H., Munkhbayar, M., Paik, I. H., Jargalsaikhan, A., Purevee, E., Purevdorj, Z., & Paek, W. K. (2018). An avifaunal survey of middle Mongolian wetlands: Important Bird Areas and threatened species. *Journal of Asia-Pacific Biodiversity*, 11(3), 340-345. <https://doi.org/10.1016/j.japb.2018.06.007>
3. Harness, R. E., & Gombobaatar, S. (2010). Perch discouragers and raptor electrocutions: Mongolian perspective. In *Proceedings of the International Conference on Southeastern Utility Pole*, February 22–23, 2010, Doubletree Downtown Memphis, Tennessee. Forest Products Society, USA, pp. 93-97.
4. Amartuvshin Purevdorj and *Gombobaatar Sundev. (2012). The assessment of high-risk utility lines and conservation of globally threatened pole nesting steppe raptors in Mongolia. *Ornis Mongolica the Journal of Ornithology*, 1, 2–12.
5. Dixon, A., Maming, R., Gunga, A., Purev-Ochir, G., & Batbayar, N. (2013). The problem of raptor electrocution in Asia: Case studies from Mongolia and China. *Bird Conservation International*, 23(4), 520–529. <https://doi.org/10.1017/S0959270913000300>
6. “The IUCN Red Lists of Threatened Species. Version 2023-1.” [Online]. Available: www.iucnredlist.org. (IUCN, 2023)
7. Gombobaatar, S. 2022. *Birds of Mongolia: Field Guide*. Vol.2. National University of

- Mongolia, Mongolica Publishing and Mongolian Ornithological Society. Ulaanbaatar, Mongolia. 488pp.
8. Iderbat Damba, Lei Fang, Kunpeng Yi, Junjian Zhang, Nyambayar Batbayar, Jianying You, Oun-Kyong Moon, Seon-Deok Jin, Bo Feng Liu, Guanhua Liu, Wenbin Xu, Binhua Hu, Songtao Liu, Jinyoung Park, Hwajjung Kim, Kazuo Koyama, Tseveenmyadag Natsagdorj, Batmunkh Davaasuren, Hansoo Lee, Oleg Goroshko, Qin Zhu, Luyuan Ge, Lei Cao, Anthony D. Fox. Flyway structure, breeding, migration and wintering distributions of the globally threatened Swan Geese *Anser cygnoides* in East Asia. *Wildfowl* (2020) Special Issue 6: 97–123. (SCI, IF 0, 762)
 9. Boldbaatar, Sh. 2018. The birds: series of science and knowledge (in Mongolian). Institute of General and Experimental Biology, MAS. Ulaanbaatar.
 10. Purewsuren, Ts. and Jargalsaikhan, L. 2019. Birds of Mongolia: A photographic guide (in Mongolian). Ulaanbaatar.
 11. BirdLife International (2025) IUCN Red List for birds. Downloaded from <https://datazone.birdlife.org> 24/03/2025
 12. Tseveenmyadag, N., Nyambayar, B., Tuvshintugs, S., Batmunkh, D., Jugdernamjil, N., Otgonbayar, Ts., Amarkhuu, G., Iderbat, D., 2022. New occurrence and breeding site of the Red-crowned crane *Grus japonensis* in Mongolia. *Toodog Mongolian Journal of Ornithology*. Issue 3. 2022, UB. P8. (in Mongolian)
 13. Nyambayar, B. and Tseveenmyadag, N. eds. (2009) Directory of Important Bird Areas in Mongolia: Key Sites for Conservation. Ulaanbaatar: Wildlife Science and Conservation Center, Institute of Biology and BirdLife International.
 14. T. Enkhzaya, T. Altangerel, G. Amarkhuu, S. Jiao, T. Oyunchimeg, and P.-O. Gankhuyag, “The migration of the *Tringa Linnaeus*, 1758 species at Chukh Lake, Eastern Mongolia”, *Proc. Inst. Biol.*, vol. 39, no. 2, pp. 109–125, Dec. 2023.
 15. Conklin, J. R., Verkuil, Y. I., & Smith, B. R., “Prioritizing migratory shorebirds for conservation action on the East Asian-Australasian Flyway,” p. 132, 2014.